

BOOK REVIEW

МАРИЈАНА СТАМОВА, АЛБАНСКИЯТ ФАКТОР В СОЦИАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1945-1981), (Кюстендил-Габрово, 2012)

Во текот на 2012 година од печат излезе монографијата на д-р Маријана Стамова *Албанскиот фактор в Социалистичка Република Македонија (1945-1981)*. Трудот е поместен на вкупно 168 страни и структурно поделен на увод, четири глави, кои хронолошки ја проследуваат проблематиката од 1945 до 1981 година, заклучок во кој накусо се анализира албанскиот фактор во Македонија од 1981 до 2001 година, список на кратенки, библиографија, прилог-карти и резиме на англиски и на албански јазик.

На почетокот авторката нагласува дека предмет на проучување и анализа претставува политичкиот проблем во однос на положбата и статусот на албанското малцинство во југословенската федерација, со основен акцент на Албанците во Македонија во периодот од крајот на Втората светска војна до 1981 година, односно до познатите косовски случувања. При обликувањето на трудот се користени изворни архивски материјали од бугарските архиви, од архивите на просторите на поранешна Југославија и од Државниот архив на Република Македонија, како и литература пред сè од автори од балканските земји.

На почетокот од трудот се проследува создавањето на југословенската федерација за време на Втората светска војна и решавањето на албанското прашање во социјалистичка Југославија. Анализирана е и улогата на албанското прашање во југословенско-албанските односи во премрежињата на повоените децении. Значајно место им е посветено на настаните од втората половина на шеесеттите години. Брионскиот пленум, кадровските, како и структурните промени во државата имале влијание врз раздвижување на

албанската политичка и интелектуална елита на Косово. Овие процеси кулминирале со демонстрациите од 1968 година, кои освен во Косово, имаат свој одглас и во Македонија. Овие настани ќе бидат предмет на анализа на државните и на партиските форуми и комитети и на почетокот на седумдесеттите години. Во фокусот на историската анализа се и уставните промени во југословенската федерација и нивното влијание врз албанскиот фактор преку зацврстувањето на автономијата на Косово гарантирана со Уставот од 1974 година.

Авторката паралелно го следи развојот на албанското прашање во општојугословенски контекст и положбата на албанското население во СР Македонија. Развојот на албанскиот политички фактор е проследен преку општествено-политичката, економската или образовната проблематика. Посебно внимание му е посветено на демографскиот фактор, односно на динамиката на природното движење на албанското население во Македонија. Авторката ги анализира пописните податоци од 1948 заклучно со 1981 година, проследувајќи го порастот на албанското население кое во 1981 година претставува речиси 20% од вкупното население во Македонија. Високиот природен прираст кај албанското население, како што заклучува д-р Стамова, имал влијание врз демографскиот бум по 1961 година, заедно со механичкиот прилив на албанско население од другите делови на Југославија.

Стилот на д-р Маријана Стамова е јасен и читлив, без непотребни фрази и повторувања. Делото е корисно историско четииво во кое е прикажана сложеноста на едно национално и политичко прашање во рамките на југословенската федерација, односно на Македонија.

Борче Илиевски

BOOK REVIEW

СТОЈАН РИСТЕСКИ, МОИТЕ КОДОШИ, (Струга: Ирис, 2009)

Последниве години во нашава држава мошне е актуелен зборот *лустрација*. Кај старите Римјани зборот *lustratio* се користел со две значења: 1) 'преиспитување на сопствената совест и чистење од гревови' и 2) 'повремен преглед на земјишните книги'. Современата употреба на зборот *лустрација* кај нас е близу до првото значење, иако не го покрива целосно. Во македонскиот јазик споменатиот збор не се употребувал или, пак, не се употребувал со толкава честота и поради тоа не му беше познат на обичниот човек. Од таа причина зборот *лустрација* не е забележан ниту во најновиот *Толковен речник на македонскиот јазик*. Но затоа, пак, го имаме зборот *кодош*, кој дошол од турскиот јазик и се зацврстил во македонскиот јазик. Турскиот збор *kodos* во изворниот јазик ги има значењата 'стројник; расипан човек; никаквец'. Овој збор секому му е познат не само во нашава држава туку и пошироко на Балкаот. Го има забележано и во *Толковниот речник на македонскиот јазик* со две значења: 1) 'клеветник, поткажувач', кој се среќава во разговорниот јазик, и 2) 'посредник при женидба или мажачка, стројник', кој се среќава во некој од македонските дијалекти.

Исцрпно толкување на зборот *кодош* дава трудољубивиот истражувач на повеќе полиња од македонистиката, проф. д-р Стојан Ристески, во поднасловениот труд. Имено, на четвртата страница од книгата тој забележува: „Поимот *кодош* во речниците се толкува како: *предавник, јуда, шпион, клеветник, поткажувач, доушник, заводник* (кога се однесува на жена) и сл. За кодошот се својствени особините на наведените синоними, но има нешто специфично. Кодошот не ја пренесува вистината туку ја извртува, ја конструира, ја измислува. Тоа го прави подмолно, зад грбот на кодошениот и на другите, го кажува на доверлив начин во поверливи средини или на индивидуи, а на кодошениот му се прикажува близок. Народот кодошот го именува со најпогрдни пејоративи“.

Мнозина честити луѓе и патриоти биле жртви на кодошите. Помеѓу нив е и проф. Ристески, чија „вина“ во поранешна Југославија била љубовта кон својата и наша земја Македонија и неговата „општествена активна и интелектуална личност“. Имено, кампаата на кодошењето почнала во гимназијата во Охрид од љубомора поради неговото напредување во звање и во научната дејност, поради појавата на неговите први посебни публикации и од страв за директорското место на тогашниот директор. Во тој период Стојан Ристески бил иницијатор и носител на акцијата за уредување на заедничката гробница на кадиноселските херои; иницијатор за спомен-обележјето (на споменикот) на загиналите за слободата на Македонија во Илинден и во Народноослободителната борба (НОБ) во село Велгошти; иницијатор и носител на зафатите за подигнувањето на спомен-бистите на илинденските револуционери Методија Патче и Христо Узунов во Охрид и автор на повеќе написи за настани и личности во илинденскиот период и во НОБ.

Врз основа на своето лично досие број 2771, кое било оформено на 20 мај 1974 година, Ристески нè запознава дека бил оквалификуван како „извршител на националистичка пропаганда“. Во досието била опфатена неговата „непријателска“ дејност во периодот од 1974 до 1980 година.

Во тој период, наспрема негативните квалификации нотирани во досието, Ристески, меѓу другото, од колективот (гимназијата во Охрид), во кој работел подолго време, бил избран за претседател на Советот на работната заедница. Во првиот состав на делегатското собрание на општината Охрид (1974–1980) тој бил избран за делегат во Соборот на здружен труд. Во 1975 година, „за особено значајни остварувања во областа просвета од посебен интерес за општината Охрид“, Собранието на општината му ја доделило Седмоноемвриската награда.

Авторот изнесува низа случаи кога неговите добри дела биле сосема извртувани. Таков бил и случајот во есента 1977 година кога тој запишал едномесечна заработувачка како заем за патишта, а директорот на гимназијата на состанок на координативно тело што го сочинувале првите луѓе на сите општествено-политички структури и раководителите на поголемите стопански и вонстопански дејности, злонамерно изнесол лага дека Стојан Ристески не запишал заем и дека настојувал и другите да не запишуваат заем за патишта. Директорот на гимназијата отишол дотаму што „добронамерно и пријателски“ ја советуваат сопругата на Стојан Ристески да му влијае да престане со божемниот национализам. Поради божемниот национализам на Стојан Ристески, нејзе ѝ било префрлено дури и

на работното место. „Гимназијата ми стана пекол и од 1 февруари 1978 година – наведува авторот – се вработив во Заводот за унапредување на предучилишното и основното образование и воспитување – Охрид“, каде што останал до 30 септември 1983 година, кога станал професор по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Приштина.

Во понатамошниот дел од книгата авторот ги „портретира“ службените лица и кодошите од своето досие.

Авторот, врз основа на неколку показатели, заклучува дека неговото досие не било целосно, т.е. дека бил уништен (или не му бил даден) многуброен материјал. Тоа го поткрепува со фактот што во досието имало „само службени белешки и решенија, а не и автентичните информации на кодошите“, какви што биле, меѓу другите, сослушувањето на Ристески во 1981 година во врска со освртот за книгата на Ристески *Лазар Поптрајков – илинденски револуционер и поет* издадена во 1980 година; следењето во 1978 година, иако две лица ја одбиле соработката да го следат Ристески; следењето на работата на Ристески во Приштина и во Ниш; излегувањето на книгата *Партизанскиот одред „Славеј“* од Ристески во 1990 година, чија промоција, закажана во библиотеката во Белчишта, била оневозможена од тогашниот претседател на борците и од секретарот на Општинскиот комитет на Сојузот на комунистите на Македонија (СКМ); нерегистрирањето на промоцијата на книгата *Судени за Македонија* од Ристески во 1993 година, кога таа била добро „чувана“; информациите од доушниците на СДБ за нивните закани по излегувањето на второто дополнето и изменето издание на првата книга *Судени за Македонија* во 1995 година и на втората книга во 1996 година; информациите за периодот од 1980 до 1998 година, кога неговиот син со најдолг стаж како стручен соработник во Општинскиот суд – Охрид, најдобар во однос на другите стручни соработници, иако бил предложен од Републичкиот судски совет, не бил избран „заради ’грев‘ на татко“; контактите на Ристески со Ангеле Мувчески-Македонецот, кој по 42 месеца одлежани затвор, во есента на 1980 година бил пуштен на слобода; информацијата за нападите против Ристески во 1993 година, по повод излегувањето на книгата *Судени за Македонија*; вознемиреноста кај неговите „добри пријатели“ и „соработници“ кога дознале дека Ристески извршил увид во своето лично досие со намера да го објави; памфлетите „Судена Македонија“ (Охрид, 1997) на Боро Китаноски и „Охрид“ (Скопје, 1998) на д-р Асен Групче.

Наведувајќи само дел од фактите, Ристески констатира дека од неговото досие бил уништен поголем дел од документацијата што не му одговарала на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија. Тој нагласува дека неговата „непријателска“ дејност, неговиот „македонски национализам“ ќе бидат „доосветлувани“ од досиејата на други лице со кои самиот контактирал. Авторот, врз основа на службени белешки од досието на Вангел Деребан во кои се зборувало и за него, потврдува дека неговото досие не било почнато од 1974 година, ниту, пак, дека било завршено во 1980 година.

Во прилог на оваа книга Ристески го приложува Досието број 2771. Притоа, тој ја предава содржината на документите, поткрепувајќи ги со факсимили. Освен тоа, авторот дава забелешки кон документите, со што ги расветлува „наводите“ во нив. На тој начин се откриваат постапките на некои од споменатите кодоши кои неправедно му нанеле ненадоместлива штета на угледот на Стојан Ристески, на неговата психа, како и на неговото семејство, загорчувајќи им го животот.

Книгата *Моите кодоши* авторот ја заокружува со Додаток од Пресудата, к. бр. 16/98, со која се дополнува досието.

Во книгата се цитираат сентенции од Светото писмо, Војдан Чернодрински, Сенека, Вилијам Шекспир, Волтер, Гете, Марије Ебнер-Ешхенбач, Абдулкедир Бедил, Анте Тресиќ Павичиќ, од македонскиот народ и од други народи. Во функција на текстуалниот дел, авторот дава десетина илустрации со коментари. Тој резигнирано забележува дека „тоа што поминало никој не може да го измени, но од тоа може многу да се научи и поучи“. „Нека видат – нагласува тој – како сум бил третиран само затоа што сум ја сакал вистината и татковината, што постојано сум бил со книга в раце, што сум осветлил многу ликови, што сум обелоденил многу неправди и злосторства, што не сум мислел со туѓа глава и чесно сум го заработувал лебот“. Ова е, навистина, болно сведоштво за времето што помина.

На крајот од разгледот на оваа публикација ни се наметнува констатацијата: ако со првото издание на книгата *Моите кодоши* беа обелодените злонамерностите, со второто (дополнето) издание на оваа книга проф. д-р Стојан Ристески ги разобличува злонамерниците. На тој начин, тој документирано и со коментари ја збогатува македонската историографија со дело од нашата најнова историја.

Васил Дрвошанов

BOOK REVIEW

АЛЕКСАНДАР
МАКЕДОНСКИ:
ЖИВОТ И ДЕЛО,
ПОДГОТВЕНА
ОД НАДЕ ПРОЕВА И
ВОЈИСЛАВ САРАКИНСКИ,
БИБЛИОТЕКА HISTORIA
ANTIQUA MACEDONICA,
ПОСЕБНИ ИЗДАНИЈА,
КНИГА 10 (СКОПЈЕ:
ГРАФОТИСОК, 2012)

Како десетта книга од посебните изданија на познатата Библиотека *Historia Antiqua Macedonica* неодамна беше промовирано најновото издание во оваа едиција под наслов *Александар Македонски: живот и дело*, подготвено од проф. д-р Наде Проева и доц. д-р Војислав Саракински. Се работи за мошне значајно и методолошки хетерогено издание составено од предговор и воведна студија за Александар III Македонски со резиме на француски јазик (Н. Проева, стр. 5-82), делата на Плутарх „Животописот на Александар“ (83-190) и „За среќата или доблеста на Александар Велики“ (191-229, превод В. Саракински и белешки Н. Проева), „Александар III: библиографија“ (231-285, В. Саракински), како и хронологија (287-289) со прилогот за династијата на Аргеадите (290), речник на имињата, местата и поимите (291-320, Н. Проева), показател на антропонимите и теонимите (321-327), етниконите и топонимите (329-333), заклучно со предметен показател (335-336, В. Саракински).

Во информативниот предговор се изнесени мотивите и целите за подготовка на ова издание. И покрај тоа што е евидентирана многубројна литература за Александар III Македонски и, како што е наведено, „речиси нема аспект од неговиот живот и дело

што е запоставен или не е обработуван“, кратко речено, изданието главно се појавува како резултат на актуелноста на темата, како и на потребата на новото време за нови синтези на осознаеното.

Во воведната студија за Александар е даден резимиран преглед на досегашните научни сознанија, со критички авторски коментари и научна опсервација на одделните настани и поими. Методолошки, неговиот животен пат е прегледно претставен низ повеќе хронолошки целини – три дела, две етапи и пет фази. Започнува со куси податоци за раните години и за дејноста на Александар пред походот на Исток, а потоа опширно се претставува самиот поход, почнувајќи од задачата наследена од таткото Филип II, до создавањето на Империјата и цивилизациското значење на неговото дело како војсководец, државник и филозоф кој на дело ја спровел идејата за еднаквост меѓу луѓето, актуелна сè до денешно време. Студијата е аргументирана со дури 350 белешки со цитирани извори, објасненија и научни коментари како дополнение на сознанијата за Александар и за неговото време во основниот текст.

За значењето на Александар, Н. Проева ги нагласува далекусежните последици за античкиот свет од неговиот потфат на Исток. Во прв ред, тоа е достапноста за колонизација на целиот среден Исток и Египет со планско населување македонски ветерани и други учесници во походот, но и со прифаќање на староседелците (особено во Мала Азија и во Сирија). Тоа е посведочено и со македонските имиња на колониите како Pella, Euyropos, Kyghos, Aigeai, Dion и др., како и со иконографијата на тогашните монети. Овие колонии имале значајна воено-економска улога.

Единствениот монетарен систем воведен од Александар го зацврстувал единството на македонската империја како апсолутна монархија од просветен тип со систематска нова културна политика, преку која се ширеле македонската и хеленската култура кај староисточните народи, со нивно повратно влијание и создавање нов поредок со нова култура, конвенционално наречена „хеленистичка“. Меѓу седумдесетината новоосновани градови, познати како Александрии, пак, египетската Александрија станала и останала културен и коспомолитски центар и по антиката. Водејќи со себе елита учени луѓе од разни области на науките како истражувачка екипа, Александар дал значаен придонес за збогатувањето на дотогашните сознанија од флората, фауната, метеорологијата, географијата, хидрологијата, топографијата, наутиката, етнографијата, до геологијата, рударството и други научни подрачја.

Обидувајќи се да се претстави како законски владетел, а не како освојувач, воспоставил блиска соработка со локалната елита на благородниците (особено персиската), вклучувајќи ги во новата власт дури и по цена на незадоволство на неговите Македонци. Во тој однос, прифатил и дел од нивните церемонијални обичаи, па дури и облека, но без да ги заборава и да ги запостави македонските обичаи и институции. Сето тоа придонело во неговото време да се почувствуваат благодатите на мирот и на благосостојбата.

Во завршниот дел од студијата Н. Проева заклучува: „Александар е најдобар пример за улогата на личноста во историјата – војнички гениј, темпераментен, занесеник, љубопитник со бескраен копнеж за откривање на непознатото, со желба да се натпреварува со секого, дури и со самиот себе, храбар до безумност, самопрегорен, решителен, та дури и нестрплив да го направи науменото, иако за него ништо не било невозможно, умеел и да се воздржува, упорен и истраен; но истовремено справедлив, благороден, дарешлив, со отворен дух и широки сфаќања, умерен и скромен, трезвен реалист, кој секогаш правилно ја проценувал ситуацијата и, што е најважно, можел да ги признае направените грешки и да се покае. Од друга страна пак, на ваквата исклучително надарена личност и погодувале и условите во средината каде се родил и оформил, но уште поважно – и политичките прилики. Наследувајќи го најмоќното кралство во тоа време, со најдобро подготвената војска и команден кадар, успеал да стане единствениот војсководител и воен стратег во историјата кој никогаш не бил поразен, и да го создаде првото светско кралство во историјата на човештвото. Во исто време, тој бил творец не само на нов тип државно уредување наречено монархија од просветен тип, туку и на нов светски потредок“ (стр. 53).

По воведната студија, во изданието следуваат двата најзначајни изворни текста за Александар преведени од старогрчки. Тоа се делата на Плутарх, пообемниот преобјавен биографски текст „Животописот на Александар“ (*Напоредни животописи*, НАМ, No. 7, Скопје, 2008, 108-227), и новопреведената помала расправа „За среќата или доблеста на Александар Велики“ (превод В. Саракински и детални белешки од Н. Проева). Првиот текст е дополнет со дури 609, а вториот со 108 информативни белешки и објаснувања, со што исцрпно и компетентно се комплетира научната презентација на овие изворни текстови пред македонската научна и поширока јавност.

Текстот „Животописот на Александар“ е дел од Плутарховите *Напоредни животописи*. Како широк познавач на минатото и на своето време, Плутарх користел многу постари дела, списи и писма, успевајќи да даде хронолошки богат, но фрагментарен преглед на животниот пат на Александар. Тој не бил историчар, туку моралист кој ја разграничил задачата на своите животописи од задачата на историјата, ставајќи ја во центарот на своето внимание моралната страна на човекот. Така и во животописот на Александар тој повеќе се задржал на неговите карактерни обележја, а помалку на јунаштвата и на битките, како што и самиот нагласува во почетокот на текстот. Сепак, користењето на постарите извори го прави неговиот текст исклучително значаен за осознавање на животот и на делото на Александар низ минатото.

Во вториот изворен текст, „За среќата или доблеста на Александар Велики“, кој му се припишува на Плутарх и се вклучува во неговите етичко-филозофски списи под наслов *Етички зборник* (*Ethica*, лат. *Moralia*, 4.326d – 345c), акцентот се става на прашањето дали успехот на Александар е резултат на огромната среќа или на извонредната доблест, тема која била една од најомилените во тогашните реторски школи. Всушност, станува збор за два реторско-епидеиктички говора во кои големиот војсководец е прикажан како филозоф во акција. Заклучокот, пак, е дека власта може да биде резултат на среќата, но само со доблест, храброст, разумност, мудрост и умереност во постапките може правилно да се искористи.

Понатаму, во посебните делови од изданието следува мошне обемната библиографија на изворите и литературата за Александар. Изворите се поделени на наративни (општи дела, Птолемај, Калистен / Псевдо-Калистен / Романот за Александар, Диодор, Куртиј Руф, Плутарх, Аријан, Помпеј Трог / Јустин, други – Онесикрит, Аристокбул, Харет, Мегастен, Хиероним, Клејтарх, Дурид, Теопомп, Полибиј, Јосеф, Страбон, Марсија, епитоми / непознати и „Александријади“), архивски (Ефемеридите, белешките на Александар и други), литературни (општи дела, беседници, поети и прозаисти, философи и теоретичари), материјални (општи дела, гробниците во Вергина, Александар во уметноста – иконографија и портретура, мозаикот на Александар, саркофагот на Александар и други), епиграфски и нумизматички извори. Литературата, пак, е поделена на монографии и општи прикази, Александар пред походот, големиот поход кон Исток, Александар и Кралството, по Александар, одгласи

и ставови. Сите овие делови од литературата се поделени на многубројни хронолошки и тематски подредени целини, што целата библиографија ја чини научно фундирана и уникатна во македонската историографија.

Во понатамошниот текст е дадена кратка хронологија и хронолошки преглед на династијата Аргеади, опсежен и содржаен речник на споменатите имиња, места и поими, а завршува со показатели на антропонимите и теонимите, на етниконите и топонимите, како и со предметен показател вообичаени за ваков тип изданија.

Како комплексно замислена, но хомогена целина, ова издание претставува значаен прилог кон проучувањето на животот и на делото на Александар III Македонски и ќе претставува неодминливо дело за сите идни проучувања на овој период од македонското минато.

Катерина Младеновска-Ристовска